szereink is vannak, vö. 34. l.), az „Ady versus non Ady" jellegű (ez egy alcím) funkciótlan idegen kifejezések, az idegen szavak (pl.: kázus) helytelen használata, a nyelvhelyességi hiányosságok (pl.: „A 10. ábra egyrészt tautologikus . . ." De milyen másrészt? Ez nem derül ki a mondatból!) stb.

Az előbbi kifogásoknál sokkal fontosabbak azonban a könyv használhatóságával kapcsolatos kérdések: tudja-e alkalmazni az elemző, a magyar tanár, az irodalomtörténész – mint azt a szerzők vélik – a kötetet? Tehát a szerzők által levont következtetéseken túl is felhasználhatók-e a közölt adatok? Félünk tőle, hogy kevéssé. A számításokat nem versekre lebontva végezték, (ez természetesen nem is lett volna várható!), így verselemzéskor nem használhatók. (Nem vizsgálható pl., hogy Ady istenes vagy valami egyéb, kiemelt motívumot tartalmazó versei között a szemantikai összefüggést kíséri-e valamilyen hangzóssági?)

Természetesen idővel, ha más költők életművének nangzóviszonyairól is készül hasonló felmérés, az elért eredmények jelentősége – mivel alapul szolgálnak az összehasonlításra – megnő.

Minden tudományos munka megkövetel egy bizonyos prekoncepciót, egy, a statisztika nyelvén szólva „nullhipotézist". Úgy tűnik, a szerzők ezt mulasztották el. Könyvükben több helyütt hangsúlyozzák is: ők elvégzik a számításokat, de az értékeléstől tartózkodnak, ez nem a nyelvész, hanem „az irodalmár kollegák" feladata. Sajnos a tudományos diszciplínák határai dinamikusabbak annál, hogy az ilyen alapállás elfogadható legyen. A jelet vizsgálni úgy, hogy *teljességgel* figyemen kívül hagyjuk a jelentését – nem lehet.

A könyv matematikai apparátusának legbonyolultabb része a „a távolság a 66 dimenziós térben". Hangsúlyozni kell, hogy az e módszerrel nyert kép valóban független a minta nagyságától, *viszont függ annak eloszlásától.* Megítélésem szerint az egyszerűbb szórás számítás is elegendő lett volna, de ha már a szerzők ezt az utat választották, miért nem számoltak – módszerük erre lehetőséget adott volna – korrelációt?

A munka következtetései inkább igényeltek volna szakfolyóirat-cikknyi terjedelmet, statisztikai része pedig a szűkebb szakmai körökön belüli terjesztést, mint könyv formátumot.

Kőszeghy Péter

A DUNA VALLOMÁSA

Spoved' Dunaja. Emil Boleslav Lukáč magyar lírai antológiája. Bratislava, 1976. Slovenský spisovatel'. 336 l.

Talán nem helytelen, ha ennek az antológiának – és éppen ennek az antológiának! – az ismertetését e sorok írója még egy szakfolyóiratban is szubjektív hangon vezeti be. Van valami felemelő, sőt elérzékenyítő abban, hogy szerzője és összeállítója, Emil Boleslav Lukáč csaknem *negyven évvel ezelőtt,* 1939-ben sürgette az „Elán" című folyóiratban *Výmena duchovných produktov* címmel a *teljes* magyar és szlovák irodalom megismerését (mi lelkesen fordítottuk le magyarra *A szellemi termékek kicserélése* címmel a „Láthatár" 1940. januári számában). Amit tehát ebben a csaknem háromszázötven oldalas, reprezentatív antológiában közread, nem „ad hoc", egy kiadó felkérésére történt vállalkozás eredménye, hanem hosszú évek érdeklődéséé, úgy is mondhatnók: egy gazdag, állandóan felfelé ívelő költői életpálya egyik igen fontos ágának a betetőzése. Mint ilyen is tiszteletet érdemel.

De tiszteletet érdemel más szempontból is, akkor is, ha a magyar költészet áttekintését tartalmazó egyéb antológiákkal hasonlítjuk össze. Hogy itt valamennyit (s főleg a régibbeket is) felidézzük, már terjedelmi okok miatt is lehetetlen. Némileg azért is, hogy az utószó szerzőjének egy, e mű szükségességét kétségbe vonó mondatára reagáljunk, itt csak néhány rokon jelenségre szeretnénk utalni: Jurij Skrobinec 1949-ben megjelent ukrán nyelvű magyar antológiájára, az 1950–57 között megszületett bolgár gyűjteményre, mely „a magyar költészet teljességét kívánta bemutatni", az 1975-ben *Antologia poezji węgierskiej* című lengyel összeállításra – s végül az újgörög Kosztasz Asszimakopoulosz most készülő művére, amelyet Caruha Vangelio nyersfordításainak segítségével állít össze. Szándékosan idéztük itt a magyar líra legújabb áttekintéseiből csak az ún. „szomszédnépi", a kelet-európai példákat: kétségtelen érdemeik elismerése mellett meg kell állapítanunk, hogy egy bizonyos szempontból valamennyi közül a Lukáčé érdemli meg a legnagyobb figyelmet. A felsoroltak közül van

ugyan olyan, amelyik *egy* műfordító munkásságának az eredménye – és van, amelyik talán bővebb, terjedelmesebb a *Spoveď Dunajánál* (a lengyel): de ez utóbbit egy *kollektíva* mindenre figyelő, tervszerű munkával állította össze. Lukáč, a szlovák költő *egymaga* pásztázta végig líránkat Janus Pannoniustól Menyhért Tamásig. Ismét csak azt kell mondanunk, amit az előző bekezdés végén: ez az antológia szintézisbe fogja azt, ahogy ez a kelet-európai, sőt, össz-európai méretű költő kora ifjúságától kezdve mind a mai napig a magyar poézishez viszonyul.

Eddigi magyar és szlovák ismertetői statisztikai kimutatásokkal, az arányok mérlegelésével, egy-egy költő kiemelésével vagy hiányolásával mondták el fenntartásaikat vagy éppen elismerő megjegyzéseiket Lukáč antológiájáról. Véleményünk szerint ez a kötet nem mérhető teljesen tárgyilagos mércével. Lukáčnak a magyar irodalomhoz fűződő kapcsolatai annyira közismertek (középiskolai magyartanárának, Klaniczay Sándornak a hatása, szereplése, publikációi a két háború között s a második világháború idején, *Az apostol* remekbe készült fordítása stb.), hogy itt most részletesebben nem térünk ki rájuk; mindössze azért említettük őket, hogy rámutassunk: ő költészetünket már nem „objektíve", a kívülálló „hideg szemével" nézi, benne él, minden egyes magyar költeményhez – amelyet ismer – személyes emlékek fűzik, s ezért fordítása igen sok esetben nem is a szó szokványos értelmében vett műfordítás, hanem átköltése, a szlovák költő élményvilágába való beemelése annak, ami megkapta költészetünkből. „Szép hűtelen" – jut eszünkbe Rába György kifejezése a „Nyugat"-nemzedék néhány műfordítójáról, hozzátéve rögtön: de hiszen tulajdonképpen, a Nyugat második nemzedékéhez tartozik Lukáč is. Szubjektív viszonyulását anyagához antológiája előszavában ő maga is hangsúlyozza: nem a filológus alapossságával, hanem a lírai költőnek a szó nemesebb értelmében vett „önkényesség"-ével válogatta össze, egyszerűen csak azt fordította le, ami *neki* megtetszett. Amit tehát ebben a gazdag antológiában kapunk, az sokkal inkább jellemző Lukáč rokonszenveire, érdeklődésére, mint a magyar líra ötszázéves fejlődésének tervszerű, objektív áttekintésére. Ne tegyünk ezért neki szemrehányást: anyaga, válogatási szempontjai így is érdekesek, mert a magyar líra ismerőjének jó fogózót adnak arra, hogy kultúránknak ez a testvéri ismerője mit fogad rokonszenvvel, a lelke mélyén mire reagál a mi nyelvünk zenéjéből, ritmusvilágából. Eddigi magyar ismertetői közül többen is a szemére hányták, hogy a szubjektív szempont érvényesülése miatt költészetünk számos nagy „alapverse" kimaradt az antológiából: mint például (hogy csak „kapásból" említsünk néhányat) Berzsenyi: *A magyarokhoz* vagy éppen a *Búcsúzás Kemenesaljától*, Kölcsey *Himnusza*, *Zrínyi dala*, *Zrínyi második éneke*, Vörösmarty *Szózata* (amely annakidején a szlovákoknál is oly élénk „Ohlas"-ra talált), a *Vén cigány*, Petőfi *Nemzeti dala* (amelynek ritmusát a fiatal Hviezdoslav is átvette), stb. De talán a legjobban József Attilának: *A Dunánál* elhagyása fáj, hiszen a magyar irodalomnak ez az egyik legnagyobb verse Lukáč egész életművét is szimbolizálja, főleg utolsó négy sorával („A harcot . . ."). Nem folytatjuk hiányérzeteink felsorolását, mert – ismételjük – tiszteletben tartjuk a költő szubjektív rokonszenveinek érvényesülését. Ebből a szempontból is ki kell emelnünk az antológia egy-két jellegzetességét. Lukáč talán Ján Smreknek immár három kiadásban megjelent Petőfi-válogatására volt tekintettel, hogy legnagyobb költőnktől mindössze nyolc verset (illetőleg hetet és egy Apostol-szemelvényt) közöl, míg Adytól tizenhetet. De azt már semmivel sem tudjuk megmagyarázni, miért maradt el Arany János főleg öregkori (irodalmunk modern, városi költészetét iniciáló) balladáinak és lírájának néhány szép darabja (így pl. legalább a *Hídavatás* és az *Epilógus*). Az nyilván Lukáč eléggé máig sem értékelhető, a korral mégiscsak körülhatárolt középiskolai tanulmányainak köszönhető, hogy pl. a mára igazán megkopott Majthényi Flóra, Kozma Andor, Czóbel Minka és egyéb másodrangú költők is helyt kaptak a gyűjteményben: ezt nem is szemrehányásképpen írjuk, inkább csak mint jelenséget rögzítjük. Egyébként Kozma Andor: *A carthagói harangok* fordítása szép, hatásos, az antológia egyik magyar ismertetője szerint „szebb, mint az eredeti". Utolsó fenntartásunk: Lukáč kötete túlságosan szétaprózza mai líránkat: Somlyó Györgytől a már említett Menyhért Tamásig harminchárom (!) mai magyar lírikust szerepeltet egy-egy verssel. Ez a kortárs szlovák olvasókat végképp nem tudja tájékoztatni. Mi a magunk részéről sokkal inkább örültünk volna annak, ha 3–4 – ma legjelentősebbnek számító – fiatal lírikusunktól kaptunk volna egy-egy kisebb csokorra valót.

Lukáč kiváló műfordító. Eddigi francia, német, magyar és más nemzetiségű lírikusokból közölt tolmácsolásai is erről tanúskodnak. Mint már említettük, módszere erősen szubjektív, *valóban szlovák verset* csinál a magyar eredetiből, s így a verslábak és szótagok méricskélése az ő esetében szinte hiábavaló „filosz" pepecselés, annak ellenére, hogy antológiájában ennek is számos bravúros megoldására bukkanunk. Meg kell említenünk, hogy – mint minden műfordítónak – neki is megvannak a kedvelt költői, korszakai, stílusirányzatai, amelyeket kitűnően – úgy is mondhatnók: adekvátan – fordít. Így például a századvég; annak kétségtelen szürke laposságát itt-ott erősen „megemeli". A közismert – és itt a szószaporítás elkerülése érdekében részletesen ki nem fejtett – irodalomtörténeti tények következtében Ady s a „Nyugat" lírája áll hozzá a legközelebb. Ebben a közegben teljesen otthonosan mozog. Fentebb már érintettük ennek az okát. Ismertetői közül nem egy akadt, aki néhány zökkenőt, egy-egy „leiterjakabot" olvasott Lukáč fejére. Mi ettől eltekintünk. Az vesse rá az első követ, aki egy ilyen hatalmas, nagy terjedelmű antológiában nem bukkan egy-egy ilyen kisebb-nagyobb tollhibára.

Szerény fenntartásainkat nem azért írtuk le, hogy Lukáč impozáns teljesítményéből akár csak egy jottányit is levonjunk. Mély tisztelettel kell adóznunk neki, mégpedig nekünk, a magyar irodalom művelőinek és a szlovák irodalom tudóinak is. Ma már megöregedett az a szlovák nemzedék, amely a mi irodalmunkat – és líránkat is – jól ismeri; egy ilyen műnek, mint a Lukáčé megvan tehát nemcsak a filológiai, poétikai, hanem társadalmi-politikai tekintetben is a maga *missziója.*

S ez az, amit Rudolf Chmelnek, a szlovák–magyar kapcsolatok egyébként jó szakemberének az utószavából s jegyzeteiből annyira hiányolunk. Chmel nevét a magyar irodalomtudomány berkeiben jól ismerik. Könyvalakban megjelent kandidátusi disszertációját *(Literatúry v kontaktoch)* és munka közben – a két irodalom közegében egyszerre élők jellemzésére – talált kifejezését („biliterárnost' ") mindenkinek számon kell tartania, aki nemcsak a magyar–szlovák irodalmi és kulturális érintkezések, hanem általában Kelet-Közép-Európa problematikájával foglalkozik. Tudomásunk szerint előkészületben van rendkívül gondolatébresztő kapcsolattörténeti tanulmányainak magyar nyelvű kiadása: türelmetlenül várjuk, hogy a magyar közönség kutatómunkája jelentős eredményeit is megismerje. Chmelnek ezt az utószavát és jegyzeteit már igen sokan bírálták: mi itt most nem akarjuk kipécézni néhány – számunkra rosszul eső – mondatát, s azt sem, hogy vannak tárgyi tévedései, elírásai, hiányai. Amit *mi* Chmel előszavából hiányolunk: *az az egész magyar líra atmoszférájának a megragadása.* Éppen az, ami a műfordító Lukáčnak annyira sikerült. Megrettenünk, amikor ezt leírjuk. Generációs kérdés volna ez? Abban a nemzedékben, a Chmel nemzedékében, amelyet annak idején az iskola *csak* arra nevelt, hogy „a magyarok elnyomók", még ma, a szocializmus tisztultabb légkörében is van nemcsak velünk, hanem költészetünkkel kapcsolatban is egy bizonyos *görcs,* amely nem tud, nem akar feloldódni? *Bennem, ha a szlovák líra kerül szóba, verssorok, versszakok csodaszép zenéje muzsikál.* Chmel utószavából – magyar viszonylatban – éppen ennek a muzsikának a megérzése hiányzik. Márpedig e nélkül nem lehet megértetni a szlovák olvasóval sem *A gólyához*t, sem az *Egy ócska konflisban*t, még kevésbé Pilinszky János költészetét. Sajnos, a két nemzet fejlődésének közös vonásaira sem történik utalás. Hogy értse meg így a szlovák olvasó, hogy mi az a Fanchali Jób kódex (21. l.), amelyet pedig – mind a két kultúra hasznára – éppen a szlovák Ján Mišianik fedezett fel egy bécsi levéltárban? Chmel sokat vitatott utószavának problémája nem filológiai, még csak nem is nemzetiségpolitikai probléma, hanem a költészetünkbe való beleélésnek, a magyar líra örök értékei *megértésének, átérzésének* problémája.

Végezetül: irodalom- és művelődéspolitikánk nagy adósságot törlesztene, ha Lukáč antológiáját hasonlóval viszonozná (ha csak egy kollektíva munkájának eredményeképpen is), és – Ján Silvántól kezdve – mondjuk – Štefan Strážay-ig bemutatná a szlovák költészet fejlődésének legjavát.

Sziklay László